

טיפול בבעיות משמעת ומוטיבציה בכתה באמצעות תהליכים קבוצתיים

מאת חלי ברק שטיין/ פסיכולוגית חינוכית ומנחת קבוצות

מורים מתמודדים עם בעיות משמעת ומוטיבציה בכתה. בחלק מהזמן ילדים מפריעים, מתחצפים, מאחרים, לא מצייתים לחוקים. ישנם ילדים חסרי מוטיבציה, עם חרדות וקשיים ללמוד. מבחינה חברתית יש בכתה פעמים רבות ילד שתלטן, תוקפן, דחוי, ליצן הכתה. בעיות המשמעת והמוטיבציה מקשות על המורים להשיג את מטרתם- ללמד, ולחנך את הילדים באווירה כיתתית תומכת ובטוחה, ולהרגיש שהם מבצעים את מלאכת ההוראה בצורה מספקת ומהנה כפי שהיו רוצים.

רוב המורים מטפלים בבעיות המשמעת והמוטיבציה בגישה פרטנית. מחפשים את ההסברים והפתרונות ביחיד- בבעיות באישיותו, במשפחתו, בקשר שלו עם המורה והכתה. למשל, ילד דחוי - מחפשים מה בהתנהגותו 'מזמין' את הדחיה שלו. אולי הוא תוקפני, מוזנח, בלי כישורים חברתיים. ההנחה היא שאם נשפר את הילד הספציפי הבעיה תעלם. או ילד עם בעיות משמעת משערים שאין לו גבולות, שהוא לא לוקח אחריות וזה מקור הבעיה **הגישה הפרטנית נכונה וטובה, הגישה הקבוצתית לא באה לסתור אותה, אלא להוסיף לה.** לתת עוד זווית הבנה והתמודדות שיכולה לשפר מצבים בעיתיים בכתה.

כשמדברים על הגישה הקבוצתית יוצאים מנקודת מוצא שהכתה היא קבוצה. הגדרת 'קבוצה' היא : "יותר משני אנשים המקיימים ביניהם אינטראקציה. יחסי גומלין והשפעה הדדית". בקבוצה יש כללים ונורמות המארגנים אותה, יש לה גבולות חיצוניים המגדירים אותה כזאת ('כתה ד'3'). האנשים בתוכה תופסים עצמם כשייכים לקבוצה. **כתה מוגדרת כקבוצת משימה.** יש לה תכנים להשיג. לכתה כקבוצה יש מטרות לימודיות (לרכוש ידע ומיומנויות) חינוכיות (למידת כללים והרגלים חברתיים) ורגשיות/ חברתיות (לאפשר גדילה רגשית, מימוש פוטנציאל. יחסים בינאישיים טובים בין הילדים). מטרות אלו מושגות במסגרת הקבוצתית של הכתה. גם עבודה פרטנית עם תלמיד מסוים היא תמיד **בהקשר קבוצתי** כי הילד יושב בתוך קבוצת ילדים. בנוסף, במקביל לתהליכי הלמידה המשימתיים מתרחשים בכתה קורים בה גם תהליכים בינאישיים- קבוצתיים רבים. לכן חשוב שמורים יכירו תהליכים קבוצתיים, וידעו להעזר בהם לטובתם.

בגישה הקבוצתית מנסים להבין מה התהליך, שהכתה עוברת כקבוצה. מניחים שהתהליך הקבוצתי מייצר ותורם לבעיות הספציפיות של ילדים מסוימים. מנסים להבין: מדוע תופעה מסוימת בכתה קורית דווקא בשלב זה של השנה (למשל, פתיחת שנה מעודדת

תופעות של בדיקת גבולות), מה הילד הבעייתי אומר אולי בשם כל הכתה בהנחה שהוא 'קול קבוצתי' המדבר גם בשם אחרים (הילד החצוף אולי בודק את הגבולות מול המורה עבור כל הכתה).

כך לדוגמה: ילד דחוי מבטא בדרך כלל את כל החלקים החלשים שהקבוצה לא מוכנה להתמודד עמם, מבטא את חוסר הסבלנות והתוקפנות של הקבוצה כולה. ההנחה היא שבגלל שהבעיה היא קבוצתית גם הדרך לפתרון הבעיה צריכה להיות קבוצתית- למשל, לקיים פעילות לעידוד הסבלנות בכתה, לקבלת השונה, לעזרה הדדית. אם כך תנהג הכתה, אז גם הילד הבעייתי יהיה פחות דחוי, וגם לו יהיה מקום בכתה.

ההנחה היא שאם יש בעיה בכתה, והיא לא מטופלת קבוצתית היא תצוץ ותופעל כל פעם על ילד אחר. ואכן, מורים מספרים על כתות שבהן הדחיה כלפי ילדים 'נודדת' מילד לילד, אך תמיד קיימת. ויש כתות שבהן יש ילדים מקובלים יותר ופחות אך אין דחיה משפילה של ילדים- וזו הרי השאיפה.

כדי 'לחשוב קבוצתית' צריך להניח, שלכל קבוצה/כתה (כמו לכל בן אדם) יש אישיות- יש לה תכונות, יש לה חרדות, יש לה לא מודע- עולם סמוי של תחושות המתבטא בהגנות ובסימפטומים חיצוניים כמו בעיות משמעת ומוטיבציה. יש לה כעסים, יש לה דרכים משלה לטפל בבעיות. ומעל לכל יש לה שלבי התפתחות אופייניים כמו לאדם שמתפתח מתינוק לאדם בוגר. ואכן מורים מתארים כתות ואומרים 'זו כתה כמו ג'ונגל', 'כתה לחוצה' כתה מקסימה'. הם מתארים את האופי של הכתה, את 'השלם הקבוצתי' מעבר לפרטים המרכיבים אותו.

מורה טוב אמור להכיר את מאפייני הכתה/הקבוצה שמולו, ולהיות מסוגל לעבוד איתה בצורה המיטבית האפשרית עבורה עם נתוני הבסיסיים. זו גישה דומה לעבודה עם תלמידים פרטניים- להביא אותם למקום הטוב ביותר האפשרי עבורם לפי נתוני הפתיחה שלהם.

'קבוצה/כתה טובה' נחשבת כזו שעוברת תהליך ומתפתחת, 'רבה את ריביה', מחפשת פתרונות לקשייה, מפיקה לקחים. יש לה יכולת דיאלוג, התמודדות עם כעסים וביקורת. יכולת לטפל בחולשות. אקטיביות, ועזרה הדדית. המורה בכתה הטובה הוא אקטיבי, מכיל, מכוון. מסוגל לעמוד מול הקשיים, לא לברוח, ולא לתקוף או להתפרק מהם. הוא מסוגל ללמד ולחנך את הילדים כפי שנדרש

'קבוצה/כתה קשה': אין בה גבולות, יש בה תחרות וקנאה וכעס לא מווסתים, תקיעות, וחוסר הסתגלות לדרישות המציאות. המורה שלה נהרס, ולכן הוא לא יעיל, פעמים רבות פוגע ונוקם, לא מספיק פעיל או מכיל את הקשיים. לא מסוגל לעמוד במשימה שעומדת בפניו- ללמד ולחנך.

לפעמים נדמה למורים רבים שילד אחד או כמה 'מקלקלים' את הכתה, ורק אם ניתן היה להפטר מהם המצב היה משתפר. יש במחשבה זו מידה של אמת, כי לעיתים ילד אחד מקלקל את הטעם הכללי, כמו גרגר מלח בקנקן מים. אך בדרך כלל הילד המסוים מייצג קושי כתתי כללי. והמורה צריך לדעת לעבוד עם הנתונים הקיימים. עם הכוחות ועם הקשיים של הכתה, קלה כקשה. להאמין שגם אם כתה מתחילה כקשה היא יכולה בעבודה נכונה להגיע למקום טוב יותר בגלל עבודה מקצועית של המורה.

ייקל על המורים להתמודד עם קשיים בכתה כשידעו את שלבי ההתפתחות של הכתה קבוצה. מה קורה, ומה נדרש מהם בכל שלב.

שנת הלימודים מתחלקת לארבעה שלבים מובחנים.

כמובן שכל כיתה שונה בגיל הילדים, בתכונותיהם, באופי המורה ועוד, ובכל זאת ניתן לאבחן שלבים שקיימים בכל הכתות.

*שלב טרום כיתה - עוד לפני שהשנה מתחילה, כבר בימי ההערכות המורה מקבל מידע על הכיתה שיקבל. יש לו מחשבות ומשאלות, יש לו תקוות וחששות עוד לפני שפגש בפועל את הכיתה. למשל - מורה לא רוצה ללמד כיתה ה' כי יודע שזה גיל בעייתי, רוצה כיתה קלה יותר. או שהמורה לא רוצה כיתה מסוימת כי שמע כמה הם בעייתיים.

המלצות למורה: היה מודע לפנטסיות/למחשבות שלך ונסה לווסת אותן, לא לתת להן להכתיב את מה שיקרה בפועל. פגוש את הכיתה בלי דעות קדומות. אל תדע הכל מראש, ותן לעצמך צ'אנס אמיתי להכיר את הקבוצה כמות שהיא. תכנן מטרות ריאליות לקבוצה על בסיס הידע המוקדם, והיה סבלני בתהליך השגתן.

1. שלב הפתיחה בדרך כלל מספטמבר עד דצמבר (חנוכה) מתחלק לשני תתי שלבים:

א. שלב ההתחלה - עד אחרי החגים. הכל חדש, מלחיץ ומעורר חרדה ותוקפנות. לעיתים מוקצנות בכיתה התנהגויות שליליות שיחלפו עם הזמן. לעיתים 'הכל יפה-יפה' והקשיים עדיין מוסווים. הכיתה והמורה מכירים אחד את האחר, את הכללים והחוקים. התנהגויות אופיניות בכתה הן תלות (על חשבון עצמאות ויזמה, ולעיתים פגיעה במוטיבציה) בדיקת גבולות (לעיתים חוצפה, מאבק עם המורה) חוסר בטחון (הצטמצמות). השוואה לשנים קודמות (גם המורים וגם התלמידים). שאיפה להיות דומים - הבדלים מאיימים ולכן לעיתים מאבק עם המורה מלכד את הכיתה. לעיתים בוחרים ילד מסוים כשעיר לעזאזל ודרכו מוציאים את כל התוקפנות הקבוצתית, ולהוריד את האיום של החולשה.

המלצה למורה - להיות אחראי על הסדר והכללים, שיהיו ברורים ואפשריים. להשקיע עבודה רבה בהפנמת הרגלים מתוך ידיעה שזה תהליך נרכש ולוקח זמן וסבלנות. להציב יעדים כיתתיים מתאימים על בסיס הכרות הדרגתית של הכיתה, וראיה ריאלית של כוחותיה וחולשותיה. לחשוב מה רוצה לשנות בכיתה, ולהתחיל תהליך הדרגתי - למשל, גיבוש כיתה, הקניית הרגלי למידה. להשרות בטחון (דרך מודל ההתנהגות שלו שמכיל, לא נבהל, לא נוקם) לתת מקום לכולם. המורה אמור לאפשר דיאלוג עם הילדים, ולהזמין אותם להביע את דעותיהם ורגשותיהם. עדיף למורה לוותר מעט על כך שהילדים יצייתו מפחד בטווח הקצר, ולהשיג משמעת ארוכת טווח שמתבססת על מחויבות הילדים לכללים. לוותר על הספק חומר הלימוד בשלב זה כדי לבסס את ההרגלים והיחסים. לדעת שהילדים לא פנויים עדיין ללמידה, ויש להקצות זמן לתהליכים הקבוצתיים. אם יטופלו היטב, הכיתה תהיה פנויה בהמשך ללמידה.

ב. שלב מאבקי הסמכות - לעיתים הוא מגיע מיד בתחילת השנה, ולעיתים מתחיל מספר שבועות מהפתיחה - מאחרי החגים ועד חנוכה. אם בשלב הפתיחה הכיתה היא כמו דימוי של תינוק (תלותי, חסר אונים, חרד) אז בשלב הנוכחי הכיתה היא כמו דימוי של ילד בן שנתיים או מתבגר הנאבק על עצמאותו וכוחותיו נסיונו ללמוד מיומנויות חדשות.

המאפיין המרכזי של השלב הוא מאבק הכיתה עם סמכות המורה תוך כדי תהליך הלמידה והדרישות הנלוות אליו (שיעורים, מבחנים).

התלמידים מחפשים עצמאות וכוח משלהם ממקום של בטחון גובר. יש יותר בדיקת גבולות, מאבקי כוח, מפסיקים להיות נחמדים כול כך ומתחילים להביע דעה ולרצות להיות נבדלים ושונים. יש יותר התנגדויות. ויכוח לשם ויכוח. כעס, אי נחת. תחרות וקנאה. לפעמים ישלחו 'תלמיד מסוים' לבדוק את הגבולות בשביל כולם, והוא יתחפץ ויפריע כדי לראות 'כמה מותר',

ואיך המורה מגיב'. יהיו הפרעות רבות ללמידה. לעיתים ההתנגדות והכעס מתבטאים בדרך פסיבית של ויתור, צמצום וחוסר מוטיבציה פסיבית שגם היא מקשה על הלמידה. המלצה למורה - לא להבהל מההתנגדויות והכעס. להכיל אותם, לאפשר ויכוחים אך לשמור על ציר המשימה (לתת 5-10 דקות ביום לדיאלוג של תלונות, ביטוי רגשות). למקד בעיות ולחפש להן פתרונות ענייניים. לטפל בקשיים והפרעות. לדעת שהשלב הזה כולל בדיקה של המורה (האם יישאר נחמד ויקבל את כולם, ואם הוא מספיק חזק לטפל בדברים). לדעת שהשלב הזה עובר.

שלב פתיחת השנה, על שני שלביו, עד חנוכה לערך הוא שלב קשה ומאומץ מבחינת המורה. ניתן לדמותו ל'גלי חוף', שיש להאבק בהם כדי להגיע לים השקט הממתין מאחוריהם. על המורה להביא את הכתה למצב שהיא מאורגנת ופנויה ללמידה. לא כל כתה מגיבה כמובן דומה, ובכל כתה התופעות אחרות ובעוצמות שונות. ובכל זאת- בכל הכתות נדרש מהמורה מאמץ רב כדי להתמודד היטב עם האתגרים של תחילת השנה.

שלב העבודה- בדרך כלל מחנוכה ועד פסח. שלב 'הלימודים הרציניים'. אם בעיות הפתיחה טופלו, והכתה התגבשה בהרגלי הלמידה ובדפוס היחסים החברתיים שבה, יש בדרך כלל רגיעה, פחות תהליכים חבלניים, ויותר פניות ללמידה ולעשייה. זהו שלב ענייני עם איזון גדול יותר בין צרכי היחיד לצרכי הכתה. הסתגלות לאילוצים ולמצב. גם המורה וגם התלמידים מבינים ש'זה מה יש'. לא מעמדת יאוש וכעס אלא של קבלה. יש בכתה יותר ישירות, אינטימיות. זהו שלב שאמור להיות מעט קל מהאחרים, כי מתעסקים בו 'רק' במשימה- בלמידה, ופחות בסערות של התהליכים הקבוצתיים. המלצה למורה: לקדם את הלמידה, לשמור על האוירה, לזהות לחצים, ולהתמודד עם כל קושי שעולה באמצעות דיאלוג, הכוונה, וענייניות. לקיים שיחות כתתיות לפתרון בעיות, דיונים רגשיים כשנדרש. וכמובן- להיות אחראי לרמת ההוראה, שתהיה טובה ומותאמת לכתה. לעזור לכל תלמיד להגיע למימוש עצמי- להיות הטוב ביותר שיכול להיות. בו בזמן מומלץ והכרחי, שהמורה יעסוק גם בעצמו, במימוש המקצועי שלו- שיחווה סיפוק והנאה מההוראה, ושיהיה המורה הטוב ביותר שיכול להיות בתנאים הקיימים.

שלב אחרון: שלב הפרידה- מפסח ועד סוף השנה, בשליש האחרון של השנה. זה שלב שבדרך כלל מעורר תסכול כי אחרי תקופה 'טובה' של עבודה יש לעיתים נסיגה לבעיות משמעת ומוטיבציה, שהיה נדמה שנפתרו, ומופיעות שוב. יש חרדה 'שכל מה שעבדתי עליו כמורה מתמוטט'. כעס. חוסר אונים, ולעיתים - תחושת תשישות וכשלון. בפרידה יש רגרסיה למאפייני שלבי פתיחת השנה- מצד אחד עליית חרדה (במיוחד בכתות מסיימות כמו 'ט' ו'ב') מצד שני 'הורדת גלגלים בקפריסין' - הפחתת מתח, שבירת דיסטנס וגבולות, אווירת חופש עוד הרבה לפני שהשנה הסתיימה בפועל. עייפות. תחושות סיפוק או אכזבה ותיסכול מול כל מה שהושג השנה, וברור שאולי לא יושג יותר. עולים שוב כעסים. לחץ 'מה לא הספקנו'.

המלצה למורה: לא להבהל מההרגסיה הקורית בפרידה- לדעת שזו תופעה נורמטיבית. לא לכעוס או להישבר. לא לחשוש שכל ההישגים נעלמו. להכיל את הנסיגה ולהמשיך לעבוד עם הכתה בענייניות תוך התיחסות לתופעות הפרידה.

הכלי המרכזי לטיפול בפרידה הוא שמירת הגבולות והכללים מחד, ושיחות כנה רגשיות מאידך. המורה מזמין את הילדים לדבר ולבטא את דעותיהם ורגשותיהם. מקשיב, שואל שאלות, מגיב באמפטיה ועניניות. מעביר מסר, שכל רגש לגיטימי כל עוד הוא לא מתבטא בהתנהגות בעייתית. מפעיל שיקול דעת על מה להתעקש ולא לוותר מבחינת הדרישות, ואלו פינות לעגל לקראת סיום. פועל בגישה של 'קשה לבעיה ורך לאדם'

חשוב שמורים לא יכחישו את הפרידה! גם אם המורה ממשיך עם הכתה עוד שנה עדיין השנה מסתיימת. בשנה הבאה הכתה תהיה 'שלם אחר' אולי עם ילדים אחרים, בגיל אחר, מורים מקצועיים אחרים. צריך לעשות פעולות של סיום-למשל, משוב על השנה- למורים ולתלמידים, ביטוי לרגשות שעולים בסיום. חשוב לתלמידים ולמורה, 'לסגור מעגל'. בכתות מסיימות (ו', ט', י"ב) יש נוהלים/טקסים ברורים לפרידה, ולכן חשוב להקפיד על עיסוק בפרידה דווקא בכתות האחרות, שלעיתים מתעלמים מהן.

לא פחות חשובים מהתלמידים הם המורים עצמם. חשוב שהמורה יתייחס בכבוד גם לרגשותיו שלו. ידע שהוא עייף, לחוץ ומתוח לקראת הסיום, שיש לו אולי אכזבות וכעסים שמתשיים אותו. שגם לו עצמו זה לא פשוט להפרד כל פעם מכתה בה השקיע אנרגיות רגשיות רבות. לקבל ששנה הסתיימה ולארגן כוחות לתהליך הבא. מורה שמתחזק את עצמו, יש לו יותר כוחות פנויים לתחזק את הכתה בשלב הסיום, וגם הוא דורש כוחות רבים, כמו בתחילת השנה.

מנסיוני, מורים שמכירים את שלבי התפתחות הכתה כקבוצה, ויודעים להתאים את התנהגותם לנדרש בכל שלב- מצליחים להביא את הכתה ללמידה, ומטפלים טוב יותר בבעיות משמעת ומוטיבציה שעולים בכתה.

לדעתי, מטרת המורה אינה להביא את הכתה למצב שאין בה בעיות כלל (למרות שזו שאיפה אנושית ולגיטימית) אלא להתמודד ביעילות גבוהה עם הבעיות כשהן עולות.

חשוב שהמורה ינסה להבין את התהליך הקבוצתי שקורה בכתה. ינסה לא להגיב רגשית בכעס או עלבון כשיש בעיות משמעת ומוטיבציה. אלא יחשוב- מה קורה בכתה? למה דווקא עכשיו, בשלב הזה? מה הכתה מנסה להגיד לי? מה הכי יעיל שאעשה? המורה אמור לחפש דרכים להתמודד- לשמור על הגבולות ובו בזמן לדבר רגשית עם התלמידים, להקשיב, ולחפש ביחד פתרונות לבעיות שזוהו. כך יוכל לאפשר לכתה ללמוד, כי זו למעשה משימתה. **מורה אפקטיבי שכזה יכול לחוות סיפוק ועניין בעבודתו, וגם זה יעד מרכזי בעבודת המורה.**

בהצלחה!

חלי ברק שטיין - פסיכולוגית חינוכית מומחית
מחברת הספרים - כשהילדים יוצאים מהבית | תקשיבו לי רגע | בגובה העיניים
052-35525511

helibarak1@gmail.com

www.helibarak.com